

Svou formou je kniha ojedinělou vědeckou studií, i když se domnívám, že o její vědeckosti se povedou spory.

Olga Starostová

Nina Pavelčíková: Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975).

Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2000

Počátkem roku 2000 vydala Filozofická fakulta Ostravské univerzity knížku ve skromné vazbě s názvem Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975). Její autorkou je historička Nina Pavelčíková, která současně přednáší na katedře historie uvedené fakulty novodobé dějiny a dějiny Romů. Ač se autorka knihy s obezřetností dlouholeté vědecké pracovnice zaměřila jen na jednu oblast severní Moravy – Ostravsko – je její kniha zásadním přínosem v současném bádání a publikování poznatků jak k novodobým dějinám Romů, tak i k regionální novodobé historii Ostravska, kde mapuje doposud málo zpracovávanou státní správu. Publikace se tak stává přímo ukázkovým vysokoškolským učebním textem, který seznamuje studenty humanitních oborů s rozhodnutími decizní sféry, jejich aplikací na Romy, se všemi z toho plynoucími důsledky.

Ač kapitoly hovoří o Romech a jejich problémech, pozornému čtenáři neuniknou vlastní a podstatné problémy Ostravska, problémy, které mu přinesla překotná industrializace po roce 1945, jejímž cílem bylo změnit Československo v kovadlinu zemí sovětského bloku, se všemi důsledky pětiletých plánů, přednostních náborů pracovních sil pro doly, železárny a další stavby pětiletěk.

Sama majoritní společnost byla vystavena velkému tlaku, který však daleko citelněji zasáhl méně připravené Romy.

V prvních kapitolách autorka stručně sumarizuje základní údaje týkající se romského obyvatelstva v Československu a nastiňuje stručný přehled historie Romů do roku 1945, vše s citacemi použité odborné literatury. Vyslovuje se k opakovanému zásadnímu nepochopení složitosti skladby romského obyvatelstva na našem území, kdy jsou Romové vnímáni majoritou jako jediná nerozlišitelná masa obyvatel nacházející se na nejnižší příčce sociální a civilizační úrovně. Poukazuje na rozdíly subetnických a sociálních skupin Romů zde usídlených (servike Roma, vlachike Roma, ungarike Roma, Sinti, čeští a moravští Romové). Každá z těchto societ má své vlastní vztahy s majoritou a také vztahy vůči sobě navzájem. Vynikají v nich nadřazené postoje vlachike Roma, t.j. olašských Romů.

V těchto úvodních kapitolách autorka čerpá z citované odborné literatury, kterou objektivně posuzuje. Tematiku rozšiřuje o vlastní nové poznatky a na jejich základě vyslovuje kritiku některých pasáží starší etnografické literatury, jejíž autoři spontánně vycházeli z dílčích poznatků a přímého pozorování, bez přihlédnutí k dalším souvislostem a širšímu srovnání.

Na tomto místě Nina Pavelčíková charakterizuje vztah majoritní společnosti k Romům v první polovině 20. století, kdy se majorita cítila povinná poskytnout ochranu místním romským společenstvím a zajistit jim tak sice velmi skromné, ale přece jen přežití ve své blízkosti. Přesto i v tomto období docházelo k šikanování Romů státní mocí. Státní moc je označovala jako cikánský živel, vykazovala je z určitých prostor

do prostor jiných, pronásledovala je jako kočovné, potulné, apod. Přes to všechno místní společnost zachovávala paternalistický přístup a charita byla pro křesťanské rodiny samozřejmostí.

I zde autorka striktně odděluje postavení kočovných Romů od postavení Romů usedlých, které majorita velmi povlovně, ale přece jen postupem času začleňovala do svých společenství. Sami usedlí Romové měli odtažitý vztah ke kočovným Romům, což platilo ještě výrazněji v obrácené podobě.

Konec třicátých let a nástup fašismu s jeho rasovými teoriemi vše změnil. Čeští, moravští a němečtí Romové byli hromadně vyvražďováni v koncentračních táborech. Slovenské Romy vyháněly Hlinkovy gardy daleko od lidských obydlí, do neobydlených končin bez přístupu do vesnic, k pitné vodě a k jakýmkoliv projevům lidské civilizace.

Jak píše autorka v dalších kapitolách, poválečný vztah politické moci k Romům byl v určitém smyslu pokračováním vztahu státní moci vůči Romům v letech první republiky s navázáním na některé prvky norem předcházejícího totalitarismu. Obojí jako by do sebe absorbovala majoritní společnost, která postupně pozbývala křesťanské cítění a přijímala vnucovaný a čím dále tím více převládající vulgární materialismus. Jak autorka dokládá v několika dalších kapitolách, zvítězila jediná idea – asimilace Romů do většinové společnosti pod tlakem všech dostupných nástrojů politické moci. Zbylá migrující romská společenství nenacházela žádnou oporu u většiny místních majoritních společenství, která měla sama dosti co dělat se sebou, aby se dokázala přizpůsobit novým normám, zejména těm, které byly osnovány komunistickou mocí a umocněny únorovým převratem.

V dalších kapitolách autorka zaznamenává přístup komunistické moci a její ideologie k Romům, se základem proletářského internacionalismu, který nabízel Romům výměnou za zřeknutí se své kultury a svých hodnot začlenění do majority. Přístup založený na vulgárním materialismu však ztroskotal: ještě více vyčlenil Romy a postavil je na okraj společnosti. Zatímco rozbitá struktura poválečné většinové společnosti začala konstruovat své nové struktury a přizpůsobovala se ve svém gró požadavkům komunistické moci, Romové se dostávali čím dále tím více na okraj společnosti. Čím více se jimi pokoušela manipulovat decizní sféra, i když podle platných zákonů (např. o pracovní povinnosti, povinné školní docházce, pravidlech občanského soužití a dalších, rozšířených o mnohé směrnice a výnosy), tím více se prohlubovala a rozevírala propast mezi majoritou a romskou minoritou. V těchto pasážích Nina Pavelčíková svým pojetím romské problematiky otevírá pozornému čtenáři nové přístupy ke studiu a pochopení postavení Romů a současně nastavuje zrcadlo majoritě. Romové se stávají jakýmsi nástrojem, kterým politická moc manipuluje podle svých direktiv před zraky veřejnosti a – až na ojedinělé výjimky – i s jejím souhlasem.

Soubor poznatků, které soustředila do publikace, sama autorka nepovažuje za úplný. Domnívám se však, že cena této publikace spočívá v novém uchopení problému (který je již řadu let artikulován např. romistkou M. Hübschmanovou) a nyní se mu dostalo potvrzení z pohledu novodobých dějin: vždyť komunistický režim rozbil přežívající sociální struktury Romů a nebyl schopen nabídnout jim žádnou jinou alternativu, která by alespoň zčásti rezonovala s jejich kulturou a žebříčkem hodnot.

Nenabídl ji v přijatelné formě ani majoritě, vyjma vulgárního materialismu, kterého se ale z valné části chopila, aby pak díky své dominantní roli a přizpůsobivosti přežila, vytvořila nové struktury, avšak bez Romů. *Helena Nosková*

Identita etnických spoločenstiev. Výsledky etnologických výskumov. .... (ed.)

Bratislava, Ústav etnológie SAV 1998, 128 s.

Tato publikace nás seznamuje se základními problémy etnologického bádání, kam patří studium etnické identity, etnického vědomí, etnických spoločenství a etnických skupin. Ačkoliv důležitost těchto výzkumů byla zřejmá badatelům již po 2. svět. válce, jejich úsilí a výsledky výzkumů byly v mnohém nepřesné. Teoretické přístupy zkoumání problematiky se převážně orientovaly pouze na tzv. objektivní anebo primordiální přístup ve zkoumání etnických problémů.

V současnosti se badatelé soustřeďují na výzkum etnické identity a etnického vědomí vybraných etnických spoločenství na území Slovenska i mimo ně a kladou si za cíl zaplnit alespoň zčásti pocíťovanou mezeru ve výzkumu etnických otázek. Sdružuje je vědecký projekt „Funkce a projevy etnického vědomí ve společenském vývoji Slovenska“, který je podporovaný Vědeckou grantovou agenturou MŠ SR A SAV v letech 1995–1998 a v jednotlivých částech přináší výsledky z výzkumů etnické identity, resp. etnického vědomí Slováků, Maďarů, Romů, Čechů, Židů a Rusínů. Autoři v 8 článcích věnují pozornost studiu vzájemných etnických vztahů

především v etnicky smíšených oblastech, na etnické hranici a v prostředí minorit.

První článek Gabriely Kiliánové: „Teoretické východiská pre výskum etnických otázok v národopise/etnológii na Slovensku“ – období po 2. svět. válce (s. 9–24), se zamýšlí nad výzkumy zabývajícími se etnickými otázkami a hlavně teoretickými výsledky studia etnicity ve slovenské etnografii, folkloristice/etnologii. Autorka podotýká, že badatelé se po 2. svět. válce zaměřovali jednak na výzkum slovenských enkláv v zahraničí a za druhé na výzkum etnických skupin/menšin na území Slovenska. Velmi důležitý byl výzkum Cikánů–Romů, později Ukrajinců–Rusínů a Maďarů. Výzkum Židů a Němců zůstával dlouho tabuizovaným tématem, až do poč. 90. let.

V obou případech se vědci věnovali komunikaci mezi skupinami, otázce jazyka, integrace skupin, asimilice, endogamie, atd. Je však zcela evidentní, že v 50. letech ve slovenské etnografii nastala vědomá orientace na sovětskou vědu. Šlo o snahu inspirovat se v teoretických a metodologických výsledcích teorií etnosu v sovětské etnografii (hl. překladem knihy J. V. Bromleje: *Etnos a etnografie*).

S etnickým vědomím a transformací etnicity u současných amerických Slováků nás ve druhém článku: „Byť Slovákom nebolo žiadne potešenie...“ (s. 25–44) seznamuje Eva Riečanská. V roce 1990 byl v USA registrován více než milión amerických občanů slovenského původu, většinou potomků vystěhovalců konce 19. a zač. 20. stol. Masový charakter přistěhovalectví vedl k formování etnicky homogenních skupin, které imigrantům zaručovaly základní zázemí. V důsledku tzv. řetězové